

Cerkve so ena svetišča, banke pa druga

Meta Kušar se je pogovarjala z dr. Francetom Arharjem, guvernerjem Narodne banke Slovenije

Banka je izum, ki je star vsaj 4000 let, poznali so jo Babilonci, kasneje Grki in Rimljani. V srednjem veku so bili Benečani prvi, ki so imeli banko kot javno ustanovo, ki je sprejemala denar, izvajala pobote med strankami in posojala denar suverenom. Zato je tudi propadla. Mediteranske banke so direktne predhodnice kasnejših modernih bank, na severu pa so se uveljavljali Nizozemci, saj so že leta 1609 ustanovili Amsterdamsko banko. Tudi Angleži so v 15. stoletju transferirali denar, do ustanovitve Bank of England pa je preteklo še nekaj stoletij (1857).

Dr. France Arhar je postal guverner Banke Slovenije 1. aprila 1991. Prej je bil tri leta direktor v LHB, Internationale Handelsbank Frankfurt, in če pogledamo njegove izkušnje z Narodno banko Slovenije še v času pred osamosvojitvijo, vidimo, da se je tam prvič zaposlil takoj po diplomi na pravni fakulteti leta 1971.

Danes je njegova profesionalna dejavnost zelo razvejana. Dr. Arhar sodeluje s podiplomskimi študenti pravne in ekonomske fakultete, predava na mednarodnih konferencah in simpozijih, je pa tudi avtor več knjig in člankov s področja financ, mednarodnega gospodarskega prava in zunanje trgovine.

KUŠAR: Smo Slovenci v času po osamosvojitvi vso svojo domišljijo zaposlili z enim samim vprašanjem, *Kako posedovati?*, kar je sicer usklajeno z evropsko kulturo, kjer je potrebno *imeti*?

ARHAR: En del že, in ker je ta zelo izpostavljen, se ga navzven dobro vidi. Nekaj Slovencev je izkoristilo, in še izkorišča, obdobje spreminjanja sistema kot posel tisočletja, zato se intenzivno posveča lastninjenju. Včasih dobi človek vtis, da je prejšnji sistem predvsem poudarjal anonimnost posameznika, s tem pa je bila povezana tudi njegova neodgovornost. Morda je ravno to dejstvo takim bivšim anonimnežem, ki ne poznajo nobenih norm in mislijo samo na to, da izkoristijo trenutek na pravi način – kateri je pravi, pa oni že vedo –, ponudilo veliko priložnosti, ki jih do konca izrabljajo, s tem pa se kaže preobrazba naše družbe z zelo senčne plati. Če človek pozna probleme tranzicije drugod po svetu, vidi, da so situacije precej podobne. Anonimnost je na eni strani zakrivala talente in interese, po drugi strani pa je omogočila, da so se sedaj pokazale vse drugačne namere teh posameznikov, ki znajo izkoristiti priložnost oziroma izrabiti trenutek. Enostavno je, kadar imaš v življenju samo en cilj: pridobiti čim več. Ne vem, kako ti ljudje gledajo na prihodnost. Kako bodo tisto, kar sedaj pridobivajo, obdržali in oplemenitili?

KUŠAR: Lastnosti nekaterih sedanjih uspešnih ljudi so problematične, in čeprav bi si človek želel živeti sredi njihovih dobrin, jim nikakor ne bi želel biti podoben.

ARHAR: Bivši nemški kancler Schmidt je izdal novo knjigo, kjer opisuje sedanji način kot sistem zveri. Življenje postaja podobno boju med zverinami, ki hočejo zase čim več, hkrati pa morajo čim bolj obvladovati prostor. Proces ima velik zamah, v svetovnem merilu ga uokvirja globalizacija. Zahteva proste pretoke ljudi, blaga, denarja, ker na najširših področjih išče možnosti, ki bodo dajale dobičku še večjo veljavo. Takim težnjam postanejo nacionalne identitete povsem nepomembne, še bolj pa so jim odveč moralne norme. Človek, ki ima v sebi še kaj drugega kot samo zasledovanje maksimalnega dobička in čim večjega premoženja, se mora zaradi dogodkov, ki so se zgodili v svetovnem merilu, zaskrbljeno spraševati, kam pelje taka organizacija sveta in kaj nastaja iz vseh tistih, ki svet kreirajo. V Cambridgeu so že leta 1995 ustanovili poseben inštitut za tako imenovano etiko v financah. Ugotavljajo namreč, da človek brez vesti in odgovornosti, človek, ki mehanično osvaja zastavljeni cilj, postaja zelo nevaren.

KUŠAR: Clive Staples Lewis (1898-1963), profesor literature in znameniti pisec iz Cambridgea, je svoje pisanje posvetil principoma dobrega in zla, kot ključu za razumevanje sveta. Nekje piše, da kadar koli naletimo na človeka, ki trdi, da ne obstajata Dobro in Zlo, vidimo, kako zelo hitro se glede tega tudi premisli. Namreč, res ga nič ne moti, če prelomi obljubo, ki jo je dal, kakor hitro pa se prelomi obljuba, ki je bila dana njemu, pa takoj vpije, da to ni »pošteno«.

ARHAR: Ja, težko bi rekel, da se osnovni problemi ne kažejo vsem, le spregledajo jih nekateri. Kje je človekova odgovornost največja? Po navadi v najozji človeški celici – to pa je družina. Bolj ko se posameznik oddaljuje od nje, bolj blede njegova odgovornost in vse bolj izginja tudi njegov sram. Finančniki, politiki, bankirji ali pesniki, vsi se moramo vračati k prvinskim, filozofskim, etičnim dilemam, kako dejansko v novih okvirih svobode oživiti dekalog oziroma prvinske človeške norme. Brez njih se človeštvo ne more nadejati prihodnosti, še najmanj pa dobre. V tem kontekstu je zame tudi ožje področje denarja dokaj specifično. Sam denar ne nosi vrednostne sodbe, njegovo pridobivanje pa še kakšno! Pomembno je, ali je pridobivanje premoženja pošteno, pomembno je, ali denar prigravamo, ali je dobiček rezultat velikega znanja, ali iznajdljivosti. Način bogatenja spodbuja okolico, da si zastavlja vprašanja o tistem, ki bogati. Kadar so odgovori v zvezi z njegovim početjem pozitivni, je potrebno človeka pohvaliti, ga občudovati in posnemati. Če pa so odgovori negativni in gre za nepošteno bogatenje, ki uničuje stabilnost, bi bilo tega človeka potrebno opozoriti. No, denar je doživljal različne vrednostne sodbe skozi zgodovino. Najbolj sporno je bilo vedno področje z obrestmi.

KUŠAR: Na barbarskem Zahodu je vse do 13. stoletja veljalo, da je vse, kar se plačuje in kupuje, nedostojno. Čast in dolžnost sta opredeljeni z uslugami, in dokler je bil denar gospodarsko obroben, je bil tudi moralno obroben. Gotovo tudi zato, ker so denarno območje zasedali Judje. Toda ekspanzija denarnega gospodarstva je prinesla tudi danes zelo aktualen problem krščanskega oduševstva.

ARHAR: Predkapitalistično denarno gospodarstvo se brez zaslužka ne bi razvijalo. Zaslužek zahteva »preklete« operacijo, ki ji z drugimi besedami rečemo prodajanje časa. Po Svetem pismu je čas Božji dar, obresti pa so obračunavanje časa za izposojen denar. Seveda zaključek, ki izhaja iz tega, da čas pripada samo Bogu, zakomplicira dimenzijo, komu kaj pripada pri kategoriji obresti, ter te postavljal v etično negativno pozicijo. Obresti so z vse večjo menjavo postajale vse aktualnejše, denar pa je kot najuporabnejše menjalno sredstvo postajal vse pomembnejši in je dobival vse širšo dimenzijo. Matej v Evangeliju tudi pravi, da je delavec vreden svoje hrane, kar se razlaga s tem, da je vreden svojega plačila; to seveda potrjuje prehod od naturalnega gospodarstva k denarnemu gospodarstvu. Kasneje je prišlo tudi pri samem cerkvenem nauku, ki ga v prvi vrsti razlaga Vatikan s svojimi okrožnicami, do spremembe tega pogleda; to se je zgodilo v encikliki *Centesimus annus*, ki velja za okvir socialne politike Cerkve. Kakšen je preobrat? Prinaša priznanje, da je stabilen denar socialno pravičen, hkrati pa poudarja, da je pravičen denar pripomoček pri razvoju človeštva, dobrina, za katero si je potrebno prizadevati. In nasprotno, nestabilen denar, ki permanentno izgublja svojo vrednost, človeku povzroča velike skrbi, saj se zanj nenehno boji in si postavlja eno samo vprašanje: Kako bi današnjo vrednost ohranil do jutri? Resnici na ljubo je tudi potrebno povedati –

kar nam kaže predvsem ekonomska zgodovina –, da je malo stvari, ki bi dajale tak donos, kot ga daje ravno denar. Kot vem, se v zgodovini samo dela starih holandskih slikarjev navaja kot ena redkih dobrin, ki je v primerjavi z najstabilnejšim denarjem imetniku dala večji donos. S tem hočem poudariti, da je vse drugo bolj minljivo in manj vredno in je zato odgovornost za stabilen denar ena najaktualnejših.

KUŠAR: Novec je tradicionalno definiran kot kos kovine z določeno težo in kovinsko sestavo, za kar je jamčila kakšna avtoriteta.

ARHAR: Denar je običajno pripadal vladarju. On je bil tisti, ki ga je začel izdajati, in tisti, ki je vedel, kakšno korist mu to izdajanje prinaša. Če opazujemo sodoben svet in zadnje dogodke v Evropi, lahko ugotovljamo, da je ta ideja tudi danes še kako aktualna, saj se izraža skozi vidike in logiko bodoče Evropske centralne banke, ki bo imela monopol pri izdajanju denarja. Monopoli pa so vsi po vrsti nevarni, ker so merila, ko ni konkurence, vprašljiva. Možnosti je veliko, in svoja načela razkriješ s tem, ko pokažeš, do kolikšne mere boš izkoristil monopolni položaj. Pri denarju je nenehno v zraku, koliko ga sproducirati. Obstaja skušnjava, da bi ga preveč, vendar dobrine izgubijo svojo vrednost, če jih je veliko. Svojo moč pokaže logika ponudbe in povpraševanja. Zato je osnovni cilj, ki je tudi cilj Evropske centralne banke, en sam: stabilen denar oziroma stabilnost cen. Prepričan sem, da je ta cilj res pomemben. Prihodnost gradim na spoznanjih, ki jih imam iz preteklosti in iz ocene sedanjosti. Cena denarja, tukaj seveda mislim na obresti, je vedno komponenta teh dveh spoznanj. Tudi tisti, ki denar izdaja, lahko vpliva s svojo politiko – predvsem na kratkoročni vidik cene denarja. Dolgoročni vidik, se pravi srednjeročne in dolgoročne obresti, pa je rezultat spoznanj in ocene sedanjega trenutka ter mojih pričakovanj. Če je nekaj nestabilno, pa naj bo to družba ali ekonomija, nas zanima, v kolikšnem času lahko pričakujemo obratno situacijo. Proces je dolg, ker sprememba temelji na človeku, spremembe pri ljudeh pa so počasne – najprej se uresničijo v eni generaciji.

KUŠAR: Kaže, da večina ekonomistov še kar verjame, da bodo rešitve našli v že obstoječem teoretičnem obrazcu, čeprav se vsi, tako tisti, ki smo v kapitalizmu zaostali, kot oni, ki so ga ves čas razvijali, nekje globoko zavedamo, da bo potrebno spremeniti paradigmo, ki se počasi vriva tudi na drugih področjih, na primer v medicini in psihologiji ter predvsem v fiziki.

ARHAR: Vsi, ki so hoteli kakor koli spremeniti človeka, vedo, da to ni lahko. Proces zahteva žrtve in stroške, ki nastajajo kar naprej in se nenehno vidijo, čeprav rezultatov še ni. Napor človeka je tudi strošek. So situacije, pri katerih hitro pride do malodušja, ker v oči bodejo stroški in napor, rezultatov pa ni, ker naj bi ti zasijali šele daleč v prihodnosti. Najvažnejše je, kako spodbujati ljudi,

da bodo vztrajali. Velja staro pravilo: besede mičejo, zgledi vlečejo. Večina se še vedno zgleduje po pozitivnih ljudeh, ne pa žal vsi. Družina, pa naj bo delavska, kmečka ali meščanska, s temeljnimi vrednotami, in izobraževalni sistem z učitelji sta vedno bila in bosta tista vzornika, ki pomagata mlademu človeku, da razvije lastnosti, ki ga bodo okrepile, da ne bo izgubil upanja. Tudi Evropska centralna banka mora imeti pozitiven naboj in biti zgled, ker ima v rokah eno samo dobrino, in ta je čez vse, če si jo zna prislužiti. Še pomembnejše pa je, da jo zna obdržati. To je kredibilnost. Denar je povezan z vero. Pri vsakem kreditu moraš verjeti, da ti bo dolžnik vrnil posojeno, in pri vsakem razmerju mora komitent banki verjeti, da mu bo vloženi denar vrnila. Če hočemo dolgoročno poslovati, je prav ta vera na prvem mestu, če ni, oziroma če ni zavesti, da mora biti, se slabo piše tako posamezniku kakor naciji. V bolnih razmerah pride do lažne denarne iluzije, ki pravi: če bo več denarja v obtoku, bomo ustvarili večje možnosti za nova delovna mesta, omogočili hitrejšo rast standarda in tako naprej. Toda vse to je slepilo, če produkcija denarja ni povezana z realnimi elementi določenega naroda in dežele. Čeprav je denar nekaj abstraktnega in metafizičnega, so strah, vera in kredibilnost v enem samem paketu. Denar je plaha srna; če pride do strahu, da se bo vrednost valute spremenila, da se bo neka banka zrušila, takrat se sploh nihče ne sprašuje, ali je tisto, kar ogroža naše interese, res ali ni. V takih situacijah ljudje opazujejo okolico, in ko vidijo, kaj dela, se ji pridružijo. Ne bodo jih zanimali niti posamezni parametri niti takratna situacija v svetu. Dodatna težava je prevelika informiranost sveta, ob kateri pa še vedno ne vemo, katera informacija je prava. Težko je priti do resnice, in kdor to zna, mu moramo priznati resnično znanje in posebno umetnost. Zelo malo jih je, ki imajo takšno možnost in sposobnost, velika večina se pridružuje čredi in sprejema njen riziko. Saj poznamo tovrstno preteklost. Ta segment življenja se je v zelo kratkem času bistveno spremenil na bolje. Hiperinflacija, kjer koli v svetu že pride do nje, družbo in človeka hitro požene v razvrat. Dobro vemo, kolikšen del človeškega udejstvovanja je bil podvržen eni sami stvari: kje kupiti to sveto stvar, ki je bila takrat nemška marka. Pripravljeni smo jo bili plačati po vsaki ceni. Koliko delovnega in prostega časa se je namenilo samo tej skrbi. Stabilnost denarja je pogoj za vse aktivnosti človeka, ne samo za ekonomijo, kadar pa je ni, je miselnost povsem drugačna. Ljudje začno živeti od danes do jutri, in trošenje postane edini imperativ. Zaradi takega pristopa delajo tudi s seboj negospodarno, zato izgubljajo kvaliteto. V Banki Slovenije se tega prav dobro zavedamo in poskušamo ta dejstva dopovedovati tudi vsem ostalim. Ob monopolu, ki ga imamo, mora biti prava mera kritičnosti, da bi denar, ki prihaja v obtok, predstavil našo dejansko sposobnost, povezano z vsem tistim, kar predstavljamo. V mednarodnih financah velja, da je tudi država samo ena od organizacij, vse pa so okužene z rizikom propada. Če ne bi bila praksa taka, kot je, bi država ob zadolžitvi ne imela kritja. Vendar za njo stoji substanca, dežela s svojim naravnim bogastvom in vsi prebivalci s svojimi sposobnostmi, to je to, kar vedno obstaja, čeprav je enkrat organizirano tako, drugič

drugače. Edino ta substanca, poudarjam, jamči za državo. To mora biti jasno. Brez ljudi in dežele bi se splačalo organizirati organizacijo, priti do dodatne vrednosti, potem pa jo pustiti, da propade, ker bi se s tem brisali vsi dolgovi. Vendar to ni mogoče, in najnovejša zgodovina to samo potrjuje. Gorbačov je bil tisti, ki je ponovno začel odplačevati dolgove carske Rusije, preden je bivša Sovjetska zveza sploh prišla na mednarodni trg. Socialistična Jugoslavija je bila tista, ki je odplačevala dolgove Kraljevine, in mi smo tisti, ki sedaj odplačujemo dolgove skupne socialistične države. Gojiti kakršne koli iluzije, ki bi negirale finančne obveznosti kot dolžnosti, je nonsens. Bili smo deležni kritike, češ kako smo neumni, da prevzemamo dolgove bivše države in tako naprej, vendar fantazirati o lastni kredibilnosti, ki naj bi jo imeli kot nov subjekt, hkrati pa zanihati pretekle, podedovane dolžnosti ni mogoče. Samo čist odnos do preteklosti vzpostavi kredibilnost, ki jo kot začetniki še kako potrebujemo.

KUŠAR: Torej država le ni tako abstraktna, kot se včasih zdi, smo otroci, ki prevzemamo dediščino svojih staršev.

ARHAR: Seveda. Če morajo otroci dedovati dolgove, se sprašujejo: Pa kakšen je bil ta naš prednik? Ali ga je objektivna stiska pripeljala v dolgove, ali pa je bil le razvrten zapravljevec? Rimljani so poznali status zapravljevca, in tistega, ki ga je dobil, so postavili v posebno skupino državljanov ali pa so mu dodelili skrbnika. Nič novega, odkar obstaja civilizacija. Pri vsej tej globalizaciji, pri vsej tehnologiji premikanja denarja je klasični dolžniški odnos ostal tak, kot je bil na začetku. Z malverzacijami in reorganizacijami se ga ne da izbrisati. Vedno ga vidimo. Pri klasičnem dolžniškem odnosu nisi svoboden, dokler ne vrneš obresti in obresti od obresti. Človek je svoboden, če je upnik, ne, če je dolжник. V tem je prednost posedovanja: odgovoren si in svoboden, in to dvojje gre vedno tesno skupaj.

KUŠAR: Vaše stališče je seveda: več kapitala, več odgovornosti, tudi za tiste, ki ga nimajo, kar pomeni, da naj gospodarska rast seže dlje kot samo do nekaj odstotkov prebivalstva, kakor v Ameriki.

ARHAR: Svoboda na trgu, umikanje regulative s trga predpostavlja dve komponenti: večjo odgovornost in solidarnost. Prav nihče si ne more privoščiti, da bi popolnoma izgubil smisel za skupnost. Lahko se zgodi, zaradi višje sile in ob vsej odgovornosti, da na trgu kdo propade, in takrat mu je potrebno priznati njegove kvalitete in mu pomagati. Solidarnosti v svetovnem merilu ni, ni mehanizmov za priznanje objektivnih dejstev, ki vplivajo na posameznika in na vse, kar je za njim. Presenečen sem bil, ko sem gledal analizo Svetovne banke, ki se je ukvarjala s fenomenom globalizacije oziroma s prostim pretokom blaga in ljudi. Ugotavljala je, da je šele leta 1973 svet zopet dosegel tak pretok teh

kategorij, kot je že bil pred prvo svetovno vojno. Svet je od začetka tega stoletja težil k reguliranju, zapiral se je in do konca stoletja je naraščal strošek tako imenovane skupne porabe oziroma skupnega življenja. Na začetku tega stoletja je bila gibljivost človeštva izjemna. Stari ljudje so nam otrokom pripovedovali, kje vse so delali v svojem življenju; na Madžarskem, v Romuniji, med Lahi, v Ameriki ... šli so s trebuhom za kruhom, kot se je reklo, in ni bilo resničnih ovir. Te so začele nastajati kasneje in so potrjevale privilegirane pozicije, bile so kazanje moči. Tisti, ki so se lahko izolirali od drugih, so vedeli, da je njihov trg samozadosten. Pri majhnih trgih in ekonomijah je prepričanje, da se lahko zapremo, najbolj zgrešeno, ker majhen trg ne more biti avtonomen in samozadovoljen. Če pa je, ni pravih odnosov, ni pravih cen in tudi ne pravih meril. Dodatna zahteva za vse majhne trge je odprtost in vse večji napor zate, ki ga obvladaješ. Tvoji tekmeči so svetovni, delajo v drugačnih pogojih, in to je potrebno vzeti v zakup, če ne, se v doglednem času ne more nič zgoditi. Mnoge je strah Evrope, uvoza, izvoza ... Sam uvoz ima pluse in minuse, kakor vsaka stvar, vendar uvažanje pripomore k večji konkurenci in zniževanju cen. Nekateri marsikaj pripeljejo na trg, vendar tudi odpeljejo. Sedanja situacija v svetu nam ustreza in rezultati v Sloveniji so posledica zunanjih dogodkov. Določena dejstva v življenju moraš sprejeti in se jim vdati. Tako bomo tudi mi morali odpreti svoj trg in sprejeti, kar spada zraven. Za potrošnika je najpomembnejše, da dobi zeleno kvaliteto za sprejemljivo ceno.

KUŠAR: Bomo Slovenci v prihodnosti samo trgovci, mislite, da lahko živimo samo od uslug?

ARHAR: Razumem splošni občutek, ker je trgovin vedno več. Se spomnite, po čem je človek v prejšnji državi najbolj hrepenel? Ravno po tem. Včasih je bilo dovolj že, da si je napasel oči, videl v izložbah vso tisto brezkončno ponudbo, ki je pri nas ni bilo. Človeka pomiri, ko vidi, da stvari so, čeprav si jih ne kupi. Povsem razumljivo, da je slovenski človek za nekatere dobrine, na primer za avtomobil, pripravljen dati vse. Ko dolgo časa nečesa nimaš, pa si tega najbolj želiš, boš priložnost izkoristil takoj, ko se ti pokaže. Pomembno je še nekaj: če gremo v Evropo, potem moramo vedeti, kakšna je struktura njihovega družbenega bruto produkta. Tri pomembne komponente so v njem. Storitve so najzanimivejše in Slovenija v tem segmentu dobiva evropsko obliko: industrija se krči in je obstala pri 36 odstotkih, storitve se povečujejo, kmetijstvo stagnira ali pa oscilira pri 3 odstotkih. Vsa Evropa ima približno enako sliko. Storitve imajo vodilno vlogo v bolj razvitih državah z večjim standardom.

KUŠAR: Ni človek malo bolj gotov, če ve, da njegova država vendarle nekaj ustvari, predvsem pa pridela, recimo pridela toliko, da bi ne bili lačni, če bi bili po kakšnem nepredvidenem dogodku prepuščeni sami sebi?

ARHAR: Človek, ki ima možnosti in znanje, bo prav gotovo oddal delo drugemu, ki ima manj opremljenosti, da ga bo opravil zanj. Ker ga bo oddal, bo imel večjo korist. Katero delo ostaja na domicilih? Lepše, čistejše, boljše, tisto, ki daje dobre rezultate. Intenzivno, težko, zdravju škodljivo pa oddaljujejo. Transport je zdaj enostaven. V kmetijstvu so produkti, ki prihajajo iz daljnih dežel, bistveno cenejši, kakor so domači. Banane so bile še pred kratkim eden tistih sadežev, ki zaznamuje blagostanje. Poglejte, kako velika sprememba v tako kratkem času! Primerjajmo njihovo ceno s ceno naših jabolk. Jasno, da lahko ob teh bananah kaj hitro začneš razmišljati, koliko tisti, ki jih pridelujejo, zaslužijo in kako živijo. Če je človek vsaj malo z zemlje doma, če ve, koliko truda je potrebno, da obdelamo samo vrt, si lahko predstavlja, kaj pomeni v potu svojega obraza služiti kruh. Svet je na eni strani lačen, na drugi pa bolan od prenažrtosti. Tudi pri nas se že marsikaj vidi, niti ni potrebno, da gledamo svet. Dobra letina postaja tudi za našega kmeta problem, ker cene pridelkom padejo. Država je tista, ki mora zajamčiti ceno. Takoj smo pri kriterijih, ki omogočijo, da preživimo, in pravičnosti, kar je vse relativno, ko se branimo proti drugim, ki niso kmetovalci. Leta 1974 je prišlo do energetske krize, in takrat se je govorilo: energija je hrana. Črno zlato je bilo leta 1998, po 25 letih, spet 9 dolarjev za sod. Si predstavljate, kaj to pomeni, da danes stane en sodček nafte prav toliko kot pred četrto stoletje? Kako živijo tisti, ki prodajajo to blago! Kako preživljajo stisko in kako razmišljajo? Cena je nizka, zato morajo nafte načrpati več, toda več kot je je, manj je vredna. To je ta paradoks, ki potiska v revščino mnogo ljudi. Počasi, pa vendar vse bolj in bolj, prihajajo tudi Slovenci do spoznanja, da je globalni trg naše merilo, in s tega zornega kota je domača valuta pripomogla k pozitivnemu dožemanju globalnega trga. Za Slovence je svet postal majhen – tudi zaradi stabilne domače valute. Pridobili smo dodatno kupno moč v svetu, ki je dostopen dosti širšemu krogu ljudi kot nekdanj. Šele ko spoznaš druge, lahko narediš prave primerjave, in te nam narekujejo še veliko učenja v skromnosti in racionalnosti. Hkrati pa sta ti dve lastnosti izrazito manjkali v sistemu družbene lastnine. Gotovost plače in delovnega mesta je uspavala veliko večino. Šele ko človek vidi, kako je Evropa navajena živeti, še prav posebej posamezni predeli, spozna, da ni vse zlato, da pa je resnično zlato trdo prigarano skozi več generacij. Malo je špekulantov, vedno obstajajo, pa še dodatno vlogo imajo – da na trgu povečujejo veter. Njihovo delo je hazard z namenom, če pa velika množica misli, da je v takšnem načinu rešitev, potem je nekaj narobe. Deformirani so.

KUŠAR: Kaj pa Sörös?

ARHAR: Povzročča mnogo diskusij, analiz in kritik. Ko posamezne ekonomije pridejo v krizo, se zastavi vprašanje, kdo je krizo povzročil, je bila predvidljiva in kateri znaki so jo napovedovali. Tudi take institucije, kot je Mednarodni denarni sklad, se ukvarjajo z istimi vprašanji. Če ste moj veliki dolžnik in vem,

da vaše zdravje ni dobro – ali si upam povedati, kakšno je –, bodo nad vas prišli upniki, ker hočejo rešiti posle, dokler ste še živi. Disclosure, preventivna razgalitev, še nima prave utemeljitve. Če si kredibilen in objaviš napovedi, je jasno, da ti bodo sledili in svoja dejanja takoj aktivirali. Kdor jih ne bo, mu bodo očitali. Te diskusije so zadnje čase res zelo aktualne, a še ne vemo, kakšen model vzpostaviti.

KUŠAR: Kaj vi mislite?

ARHAR: Človek mora delati po starem slovenskem reku: Če si z mano zadovoljen, povej drugim, če pa nisi, povej meni. Tistega, ki ne ravna prav, a se ga bojiš, razgali pred javnostjo, da bo ona sodnik in boš ti imel čisto vest. Človeka je sram; kadar nima ne strahu ne treme ne sramu, tedaj svojega jaza nima solidno oblikovanega, nima odgovornosti. Mednarodni denarni sklad je v težavah vsakokrat, ko ugotovi, da gre ekonomiji neke države slabo, pa njena vlada, ki je izvršilna oblast in so ji probleme že sporočili, vendar ni nič storila. Naj gredo v parlament? Parlament je v vseh demokracijah najvišje telo, a tudi suverenost je potrebno spoštovati, v mednarodnih finančah je to posebno vprašanje. Do leta 1852, ko je bila tožena portugalska kraljica, je pred sodišči v anglosaksonskem svetu veljalo načelo, da so suvereni med seboj enaki, ker med njimi ni podrejenosti, ne glede na to, kakšno obliko suverene oblasti izvajajo: diktaturo, kraljevino ali parlamentarno demokracijo. Sodišče je reklo: Dragi tožniki, kraljice ne moremo tožiti, ker je suverena. Šele v modernem času, prvič je bilo to leta 1974, so se pojavile pred sodišči centralne banke kot tožene stranke, ker so prevzele garancijo za celo vrsto podjetij. Padla je stara teorija in reklo se je: to ni vaša ingerenca. Čeprav ste šli s svojo suverenostjo na trg in želite pokrivati ljudi, ki so doživeli katastrofo zaradi takih in drugačnih reči, so med njimi vendarle tudi prevaranti. Ameriški farmerji so se svoji državi pritoževali, da jim bivša Sovjetska zveza ne odplačuje žita, ker se sovjetska podjetja sklicujejo na suverenost. Farmerji so zahtevali zaščito od svoje države. Takrat se je pokazalo, da ne more biti vsak suveren samo zato, ker je podjetje državna lastnina. So primeri iz Evrope, ko je bila tudi družbena lastnina postavljena na tehtnico, ker se zastavlja važno vprašanje: Če je država suverena, ali je potem pod zaščito suverenosti tudi vse, kar je v državni lasti? Nastale so distinkcije in zato so Združene države sprejele ustrezno zakonodajo leta 1976 in Velika Britanija leta 1978, kjer so jasno opredelili, kdaj je suveren lahko tožen pred ameriškimi sodišči. Država je suverena do takrat, ko bo tudi na trgu opravljala njej primarno vlogo: to pa je obramba države zaradi svobode, na primer. Potem pa so na prste ene roke preštete še ostale originalne aktivnosti neke države. Slovenci bi morali zaščititi, kakor sem že večkrat rekel, našo novo entiteto oziroma našo državo. Pri nas lahko kar vsak toži to državo in je vseeno, ali je do tega upravičen ali ne. Lahko poskusi, ker ima možnost in najmanjši riziko. Manjka nam še mnogo tistega modela, ki ga ima zahodna demokracija: na primer kaj je

država, kaj jo sestavlja in kakšna je dobrobit od organizacije, ki jo sestavlja tako veliko posameznikov. Danes se meri uspešnost vlad po rezultatih v ekonomiji, kar seveda ne pomeni, da duhovne nadstavbe ne more biti brez materialne osnove. Duhovna nadstavba vedno je. V določeni meri je odvisna od materialne baze, pa naj je to videti še tako materialistično ali pa morda skregano z bistvenim vprašanjem: Kaj je bilo prej – duh ali materija?

KUŠAR: Kapital je zamenjal ideologije, ali se bomo topli v 21. stoletju zaradi komunikacije?

ARHAR: Kapital bo še kar nekaj časa izrednega pomena. Premoženje je bilo eden od pomembnih motivov, ki nas je napeljal na osamosvojitve. Enakost materialnih izhodišč ni mogoča, zato se bo moral princip enakosti graditi drugje. Čeprav bo kapital bistveno izhodišče, pa to še ne pomeni, da bo tudi naša osnovna preokupacija. Poslušal sem mnogo govornikov po svetu, vsi za 21. stoletje napovedujejo vračanje k človeku, humanistiki in znanosti. Humanistiko je industrijska revolucija dejansko potisnila na stran, vračanje bi bilo nujno. Zelo simptomatično je, da tudi v Sloveniji vse pogosteje govorimo o človekovi kvaliteti, Svetovna banka govori enako, ko razmišlja, kako preprečevati korupcijo. Mednarodni denarni sklad govori o solidarnosti in o finančni stabilnosti, kajti oboje je povezano in obojega ni. Večkrat citiram Franca Jožefa, ki je sredi prejšnjega stoletja zelo jasno rekel: Država, ki ima urejen finančni in premoženjski sistem, je navznoter trdna in daje zaupanje, navzven pa kaže moč. Obratna situacija seveda govori o državi, ki je pomilovanja vredna in je brez moči, zato vodi v razvrat. Jasna lastninska razmerja so pomemben element, ker lastnina prinaša odgovornost, lastnik, ki se te odgovornosti ne zaveda, pa je špekulant. Večja odgovornost je eden od garantov, da bo tudi okolica oplemenitena z njo. Kvas odgovornosti se širi. Brezdušni odnos do lastnine je brez odgovornosti, zato je skrajno destruktiven in zastrašujoč. Vodi v tisto patološko situacijo, v kateri lastnik kapitala in premoženja lahko za doseganje nekega cilja, ki si ga je izbral, uporabi prav vse načine, tudi take pri katerih življenje ljudi nimajo nobene cene. Nenehna prisotnost duše ni samo neka tiha želja sanjačev ali vedno izrabljenih ljudi, ampak je spoznanje, ki se krepi na najvišjih svetovnih instancah in v najpomembnejših inštitucijah, ki se ukvarjajo s svetovnim kapitalom. Združeni narodi pripravljajo kodeks dolžnosti. Katerih pravic naj bi se človek zavedel kot dolžnosti? Na primer politika ne sme biti brez načel, trgovina ne brez morale, bogastvo ne brez dela, izobrazba ne brez vrednot, znanost ne brez humanosti, želja po uspehu pa ne brez truda in odpovedi. Dejansko to niso zapovedi, ampak spoznanja, hkrati pa rezultat velike inventure današnjega časa. Padanje meja med državami vzbuja v človeku prijeten občutek vse večje svobode, vendar pa moraš imeti s seboj elementarno poštenost, ta postaja obvezni vizum. Kdor preveč kratkoročno misli nase, je danes najnevarnejši.

Moralni hazard je definicija, ki se zadnje čase obravnava v svetovnem merilu. Kakšen je moralni hazarder? Ko gleda dobiček in ustvarjanje tega dobička, želi biti sam, ko nastopi izguba in katastrofa, pa potrebuje kolektiv, ki bo nosil breme njegovih napak. Ko pri nas bankirji zbirajo denar, imajo deponenti državno garancijo. Bankirji sprejemajo vaš likvidni denar, pri svoji aktivnosti imajo državo za varuha, ki pa ni solastnik njihove banke. Denar ne prihaja k bankirjem zato, ker bi bili sami toliko pomembni in kredibilni, ampak zato, ker država jamči zanje. Ko ti bankirji sprejemajo visoke rizike – saj veste, večji je riziko, večji je donos (ja, toda koliko časa?), in večja je varnost, manjši je zaslužek –, pa pozabijo na vse.

KUŠAR: Je kakšna bistvena razlika med nacionalnimi bankami v Evropi in med Ameriško nacionalno banko?

ARHAR: Formalno je Ameriška centralna banka odgovorna za gospodarsko rast, stabilnost valute in za čim nižjo stopnjo brezposlenosti. Evropska centralna banka je odgovorna samo za eno stvar: stabilnost cen. Kdo je uspešnejši pri podpiranju nacionalne ekonomije? Profesor Krugman, znan ekonomist v Ameriki, pravi takole: Imamo dve različni družbi, ki sta si postavili iste cilje: gospodarsko rast in majhno brezposelnost, toda poti do njih so različne. Z mnogimi parametri ugotavlja znano dejstvo, da je Evropa v organiziranosti socialne države pred Ameriko. Amerika si ne bi nikoli dovolila take stopnje brezposelnosti, kot si jo Evropa, kajti njeno breme je po večini na posamezniku. Stabilnost in trdna gospodarska rast prineseta nova delovna mesta. Kot sem že omenil, bi denarno iluzijo ustvarili, če bi centralna banka tiskala več denarja in dovoljevala lažje pogoje, saj naj bi se na ta način ustvarjala nova delovna mesta. Toda to bi bile poteze kratkega diha, imitacija gotovosti z bridkim zaključkom. To je glavna razlika med tema dvema sistemoma, in ker je Evropa drugačna od Amerike, ker je pri nas človek bolj varovan kakor pa pri njih, je obnem tudi manj mobilen in ima drugačno predstavo o svetu in sebi.

KUŠAR: Evropa ni idealna, gotovo so ljudje v Ameriki bolj storilnostno nervozni, saj k njim derejo najbolj ambiciozni z vsega sveta, vendar ne smemo postati Amerika.

ARHAR: Amerikanizacijo srečujemo povsod, tako pri načinu razmišljanja kot delno tudi pri načinu življenja. Resnici na ljubo moramo priznati, da Američani vendarle bolj tolerirajo drug drugega kakor mi. Čeprav imajo drugačna jedra, drugačne korenine in drugačne tenzije, jim je dejansko težko razumeti vso našo nestrpnost. Mi hočemo zadržati več svoje specifičnosti, oziroma kakor je rekel finski zunanji minister: Mi si ne belimo glave s tem, koliko nas je. Toliko nas je, kolikor nas je, in ta identiteta ostane tudi v Združeni Evropi.

KUŠAR: Se vam zdi, da imamo probleme s slovensko identiteto?

ARHAR: Identiteto imamo, in te se ne da izbrisati. Stavim na narodove korenine, ker so zaobjete v naravnih zakonih. Kakor je vsaka rastlina drugačna od vseh drugih, je tudi vsak narod sui generis. Lastna država je seveda vmesni cilj, potrebno je videti nadaljnji razvoj. Tudi posameznik težko živi, če nima v svoji notranjosti tiste naravne demokratičnosti, ki jo najdemo v naravnih sistemih. Ne moremo se odpovedati svoji identiteti, ker bi to pomenilo, da se odpovemo tudi svojim dobrim lastnostim, svojemu zdravilu, ki ga nudimo skupnosti, če zopet uporabim izraz iz rastlinskega sveta. Biti sam svoj, ne pomeni biti samoziv egoist. Tisti, ki so zelo ozki, so tudi zelo kritični. Ogroženost te lahko zožuje. Vsekakor pa ne smemo nikoli pozabiti, da je v vsaki težavi potrebno misliti, kako iti naprej in čim več pozitivnega zadržati. V novi logistiki postajamo vsi tujci in vsi domači. Atavistični strah do tujcev najbrž izhaja iz izkušnje, ko je bil na Slovenskem tujec močnejši, bolj superioren, in nas opozarja, da se slika ne bi ponovila.

KUŠAR: Strah je v veliki meri povezan z lastnino. Je država slab lastnik?

ARHAR: Zagovarjam tezo, da ni nujno, da je država slab lastnik, če ima dobre upravljalce, ki delajo s premoženjem tako, kakor da je njihovo. Znan švicarski bankir von Tobl je pred štirimi leti napisal knjigo *Unverbucht* (Neknjženo). V njej razmišlja o finančni moralni, o relacijah med lastnikom in upravljalcem v kapitalistično organizirani družbi. V slovenskih razmerah bi lahko govorili o odnosu med delničarjem in upravljalcem, o odtujeni moči. Kdo dela dnevni posel? Upravljalec. Kdor je v nadzornem svetu, ga stalno gloda skrb: So me vprašali? Sem zahteval dovolj podatkov? Von Tobl pravi: Moj pokojni oče je bil pomemben delničar, ki se je sam odločal, ali bo zadržal lastnino ali ne, kaj bo govoril na skupščini delničarjev, kakšne zahteve bo postavljal. Danes je pri tej množici in anonimnosti upravljanje največja iluzija. Kdor hoče imeti vpliv, mora obvladovati velik delež. Zastavlja se novo vprašanje odgovornosti na podlagi mandata tistih, ki upravljajo, in tistih, ki so lastniki. Pri velikih podjetjih je odgovornost tistih, ki upravljajo, večja od odgovornosti lastnikov.

KUŠAR: Sva na spolzkih tleh. Ali je za plemenito dejanje dovolj spoštovati zakon?

ARHAR: Absolutno res je, da z zakoni nikogar ne pripravimo do tega, da bi bil pravi človek. Človek se rodi, osebnost pa se vzgoji. Kaj je teže, je relativno. Včasih je človeka lažje narediti kakor vzgojiti, včasih pa je ravno obratno. Ni večjega sodnika od človekove vesti, čeprav so formalno vsi večji, vendar vest daje ton in vsebino. V Banki Slovenije nam je uspelo, po štirih letih debat in frustracij, sprejeti kodeks vedenja. Na svetu banke smo pogledali celo vrsto primerov, od Amerike, Nemčije, Švice, Avstrije ... z vseh vetrov sem prinesel

dokumente, da bi ocenili, kaj je za našega človeka, za ta čas in za tako inštitucijo ustrezno. Vem tudi, da je napisano nekaj, izvajano pa spet nekaj drugega, toda vsak trenutek lahko rečeš: Oprosti kolega, se zavedaš, kaj tam piše? Si pristal na to? Spoštuješ to? Iz pogovorov s centralnimi bankirji vem, da je v zadnjem času čedalje več podjetij, ki imajo kodeks vedenja, predvsem pa jih imajo tista, ki delujejo globalno in združujejo uslužbence različnih ras in ver. Najteže je dokazovati *insiderstvo*, to je *probacio diabolica* ali hudičev dokaz. Katarza na Japonskem je bila strašna; koliko ljudi v finančnem ministrstvu in centralni banki je naredilo samomor! Bankirji so mi pripovedovali, da je njihova največja težava v tem, da jim zdaj nihče več ne zaupa. Imajo ogromno premoženja, ampak pri normah, ki so jih imeli, niso dosegli tistega, kar si o finančnem poslovanju predstavljata tako Evropa kakor Amerika. Če duše ni, ti noben kapital, še tako velik, nič ne pomaga. Proces sprejemanja kodeksov dolžnosti in vedenja – vseh teh moralnih predpostavk – gre globalno naprej.

KUŠAR: Iz vaših besed natančno čutim, da zelo dobro veste, kaj se pravi delati.

ARHAR: Največjo doto so mi starši dali s tem, da so me naučili delati. Tudi danes se ne sramujem nobenega dela, ne fizičnega ne drugačnega. Strinjam se z vsemi, ki pravijo, da pri človeku talent sploh ni dovolj. Če človek nima volje za težko garanje, naj se boji talenta. V današnjih razmerah potrebuješ tudi prave mentorje in mecene. V Banki Slovenije smo na moj predlog uvedli pomoč za tiste, ki študirajo, v prvi vrsti za take, ki so materialne pomoči potrebni, a imajo povprečne rezultate. Pri vsakem človeku cenim njegov odnos do dela, interes in voljo, in veljati mora izgovorjena beseda. Marsikdo seveda gleda drugače, vendar sem bil sam vzgojen tako, da je bilo potrebno košček kruha, ki je padel z mize, pobrati in poljubiti, ne pa pomesti v smeti. Kruh je predstavljal tisto dobrino, v kateri je bilo veliko dela, truda, hkrati pa je povezan z dejavnim življenjem, in tista evangelska prispevka o pomnožitvi govori o tem, da je čudež kruha kvantitativne vrste. Potem je tu še kvas, ki ga je malo in omogoči preobrazbo, kar ima seveda še dodatni pomen. Stvari so danes drugačne le na videz, po svoji elementarnosti pa ne. Kadar govorimo o temeljnih vrednotah, ni nobene alternative.

KUŠAR: Torej vztrajajmo vsi, ki poudarjamo dušo, umetnost, kulturo?

ARHAR: Izjave prominentnih ljudi pričajo, da pričakujejo od prihodnjega tisočletja nekaj drugega kakor bliskovit napredek tehnike in tehnologije, nekaj drugega kakor samo kapital za vsako ceno. Če bomo zares želeli preprečiti še večje katastrofe, kot so se že zgodile, če bomo hoteli obdržati moderno družbo pri življenju, bomo morali spoznavati človeka. Najzgovornejši primer v neposredni soseščini je današnja situacija v Nemčiji. Spojitev je prinesla frustracije kljub velikim prednostim, ki so bile dane: človeške kapacitete in denar. Danes,

po skoraj desetletju, so ljudje razočarani, stvari ne gredo dovolj hitro naprej, proces spreminjanja človekovih navad je izredno težak. V zvezi z našimi tranzicijskimi težavami so Nemci dejansko naši najboljši advokati.

KUŠAR: Bančništvo je velika obrt, se mi zdi. Kaj vas krepi v njej?

ARHAR: Pri vsakdanjem delu mi je v veliko oporo družina centralnih bankirjev v Baslu; od Greenspana do Titmayerja. Trideset nas je takih, ki se mesečno dobi-
mo na sestanku, ki je namenjen problemom, s katerimi se vsi srečujemo. Ta neposrednost in zaupanje in tudi dejstvo, da ima guverner majhne države, kakor je naša, možnost pogovarjati se na štiri oči s katerim koli izmed njih, pa tudi za skupno mizo, to mi dejansko daje novih moči. Predvsem pa me krepi v prepričanju. Smo zelo usklajeni, smo nekakšna fronta. Če so težave še tako velike, te nekdo izmed te raznolike družine že okrepi. Predsednik newyorškega FEDA, McDonaw, je prav pred kratkim pripovedoval zgodbo o bančnem obrtništvu. Vsi so se strinjali, da sta teoretični pristop in znanje, ki ti ga daje šolanje, v bančni obrti premalo. Skratka, delo z mojstrom da dušo in duha, v šoli so stvari preveč abstraktne. Pri denarju, kredibilnosti in zaupanju pa stvari ne morejo biti abstraktne. Zelo dobro poznamo težave držav v tranziciji, kjer so bili bankirji nava-
jeni delati po ukazu. Odgovornost je bila preusmerjena na onega, ki je ukazoval. Ljudje se tako niso naučili oceniti situacij in ljudi, in čeprav se sedaj trudijo, da bi se naučili secirati svojega partnerja, vedno znova ugotovijo, da ga ne znajo.

KUŠAR: Iz kakšne družine izhajate?

ARHAR: Izhajam iz delavske družine. Spomini na mladost so lepi, čeprav je bil to nenehni boj za obstanek. Že zelo mlad, ko sem hodil še v osnovno šolo v Cerknici, sem začel služiti, čeprav sem imel dobre starše in je oče delal. Trije otroci smo bili. Pri očetu sem se naučil delati vse, ker je toliko znal. Bil je zidar. Ko sem hodil na fakulteto, sem se sam preživljal prav z zidarstvom. Če sem iskren, še danes rad primem za vsa rokodelska orodja, ker je ročno delo zadovoljstvo in sprostitiv. Nočem reči, da je situacija v službi težka, vendar je jasno, da človeka intelektualno delo drugače obremenjuje kakor fizično. Vsaka aktivnost, ki ti vsaj delno pomaga, da se obremeniš še kako drugače, ne vedno na enak način, je dobrodošla. Če človeku ne uspe, da malo izstopi, postane čuden, lahko napačno prisluhne svoji okolici. Človekova podzavest je tista, ki se je ne da videti in meriti. Lahko ocenjujemo samo zunanje reakcije, in pri kazanju reakcij smo si zelo različni.

KUŠAR: Cenite psihologijo?

ARHAR: Ljudje nasploh vse več stvari opazujemo tako, da vidimo, kako izhajajo iz človeka. Vse bolj je pomembno, in še dosti bolj bo, kaj bo človek naredil, izbral, za kaj se bo odločil, v čem bo vztrajal – skratka, pomembno je, da o človeku kaj

vemo. Da se poznamo. Posameznik, njegove reakcije in njegovo delovanje v okviru inštitucije, bo v prihodnosti najaktualnejša tema, ker vemo, da so od njega odvisne tako usode ustanov kakor nacionalne ekonomije. Nobene spremembe ne moreš uvesti v družbo drugače kot tako, da jo najprej narediš v sebi. Tukaj temelji vsa moč vzgleda. Ranljivost mehanizmov je najtesneje povezana z delovanjem pomembnih posameznikov, ki imajo pooblastila. Neomejena pooblastila so zelo nevarna, ker so vsi njihovi riziki težko temeljito ocenjeni. Hitro se vrinejo splošne ocene, ki pripeljejo do fiaska; do razočaranja posameznika in do škode v organizaciji. S kom v partnerski odnos? ostaja zame temeljno vprašanje, čeprav se pri vsakem pogodbenem odnosu govori o svobodni volji. Med teoretiki je znana teorija resnične volje. Če pride do dvoma, se partnerji vprašajo, na kaj so mislili, ko so pisali to in to besedo ali zavezo. Neizpodbitno je partnerju znan vaš ekonomski položaj in vaša eksistenca, kar je prva predispozicija in prvo omejevanje svobode, ker je vaš status razkrit. Ko je pogodbeno razmerje vzpostavljeno, se ne moremo sklicevati na neke individualnosti, specifičnosti, edino na tisto klasično višjo silo, ki pa je zunaj posameznikove sfere. Nikakršnih odstopanj od pogodbenega razmerja ne bo Slovenija mogla uveljaviti, nič takega, kar se priznava velikim sistemom, kakor sta Rusija ali Kitajska.

KUŠAR: Imamo kakšne realne možnosti, da svojo majhnost nekako ublažimo?

ARHAR: Imamo jih, ker klenost slovenskega človeka je znana in njegove vrline tudi. Da se nas dlje vidi in dlje sliši, se mi zdi, je naša dejansko dnevna naloga. Predimenzionirati v smislu fizike in matematike se ne moremo. V majhnosti ni nekaj absolutno slabega. V okviru članstva Svetovne banke je tistih z enim milijonom prebivalcev več kot 70. To se pravi, da je Slovenija v skupini malo večjih ekonomij. Če pogledamo njihovo strukturo, lahko ugotovimo, da so to ekonomije s prosperiteto, z veliko svobodo pretoka vsega, kar teče, kot je rekel Sokrat. To, da vse teče, pa ravno zahteva pravi občutek, ker nekaj teče po sili inercije, ob tem pa teče tudi precej tistega, na kar je treba paziti, da ne bi pretoki povzročili problemov in prinesli dodatnih težav. O Luksemburgu, ki je tolikšen kakor Ljubljana, se ne govori, se ga ne spominja, ampak ko vzameš v roko njihove številke, takoj vidiš, kdo je. Posledic tranzicije nikakor ne bomo obšli, zanjo potrebujemo veliko mero potrpljenja in tolerance, ob resnem delu in zavedanju, kaj hočemo. Pravi slovenski pregovor, da daj človeku oblast in boš videl, kakšen je, še vedno velja. S tega zornega kota prihajajo mnoga naša razočaranja. Ko smo imeli pogajanja z londonskim klubom, zdaj to lahko povem, ker so mimo, sem guvernerje večkrat vprašal za mnenje in nasvet. Vedno sem ga tudi dobil. Nekateri Evropejci me permanentno sprašujejo, do kam smo prišli. Isti krog zelo pozitivno ocenjuje model, ki smo si ga izbrali, to se pravi model postopnih korakov in ne šok terapije, ki nam je bila tudi predlagana. Zavedajo se, da čudežev ne moremo delati, če pa se kakšen zgodi, se nikoli ne ve, koliko časa njegovi rezultati trajajo.

KUŠAR: Naša zgodba z Jugoslavijo še ni končana.

ARHAR: To je ena od grenkih kapelj. Še vedno smo država, ki je nastala z deklaracijo, kljub takim in drugačnim poskusom pred tem, in nimamo urejene preteklosti, kar je za finance izrednega pomena. Če smo mi pokazali svetu, da želimo biti korekten partner, in smo svoje dolgove uredili, na drugi strani pa do danes nismo našli nobenega imenovalca za razdelitev katerega koli skupnega premoženja, je to žalostno. Ni tragično in prepričan sem, da tu ni naše krivde. Če sem realist, pričakujem, da se bodo stvari dejansko uredile tako, da bo pretok blaga in ljudi in storitev prišel v stare okvire. Kaj dosti pričakovati, kar se premoženja tiče, bi ne bilo dobro, ker so natančna merjenja utopija.

KUŠAR: Če beseda nanese na vas, se v politično različno usmerjenih ljudeh vzbudi zaupanje in občudovanje.

ARHAR: Ves čas se zavedam dejstva, da si *rating* in kredibilnost ustvariš, ne moreš si ju kupiti. Nekateri si ju poskušajo izposoditi, vendar nikoli ne boš enako deloval kakor tisti, od katerega si si ugled sposodil. Prepričan sem, da je potrebno izhajati iz človekove osebnosti, politično prepričanje je šele naslednja lastnost. Če je nekdo človek in če nekaj zna, če mu lahko zaupaš, potem ima vse tisto, kar si je mogoče želeli od sočloveka, od sodelavca. Človek je v bistvu dober, najbolj napak je to, da se ustvarjajo prejudici o človekovi kvaliteti, sposobnosti in storilnosti na podlagi pripadanja temu ali onemu društvu, eni ali drugi politični skupini. Vodilo, ki se je vraslo vame, je tisto, ki pravi, da delaj pošteno in dobro, in tega ti ne bodo mogli vzeti. Hoteli ti bodo dajati etikete – kajti družba je tako organizirana –, za ta mesta v centralnih bankah pa si želijo, celo zelo priporočajo, da ne izražaš politične pripadnosti eni izmed možnosti, če veš, da denar nima duše in da mora biti od vseh. Dejansko moraš misliti na vse druge, če pa hočeš priti naprej, moraš delati kompromise in natančno vedeti, kakšna je cena zanje. Če je cena v sorazmerju s tem, za kar si poklican in za kar je tvoj mandat, potem tudi kompromisi niso težki. Toleranca mora biti, ker en sam pogled na programe strank pove, da so nianse med njimi zelo majhne. Če nisi obremenjen s preteklostjo, če delaš pošteno in veš, da so rezultati za vse, potem ni težko. Želim si samo to, da je zasebnost spoštovana, tista zasebnost, ki izhaja tako iz naše ustave kakor tudi iz deklaracije Združenih narodov. Ko ljudje vidijo, da si prizadevaš za skupno dobro, potem nasprotnikom vzameš že kar precej orožja. Nikdar ne bom pozabil profesorja Korošca, ki je na fakulteti predaval rimsko pravo. Širok, razgledan človek, študentu je prikazal čas rimskega cesarstva in rimskega prava, ki je danes osnova civilni ureditvi v Evropi. Ulpianus je zapisal: *Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* – častno živeti, drugega ne žaliti, vsakomur dati svoje. Vsakomur dati svoje! A s kakšno mero in kdaj in na kakšen način? Rešitev ni enostavna. Če ni dokaza za

izkoriščanje, se ne bojim svojega položaja, ker mi principi, ki se jih držim, omogočijo dobršen del razbremenitve. Lastna vest je odlično merilo, če si le razvil njen glas.

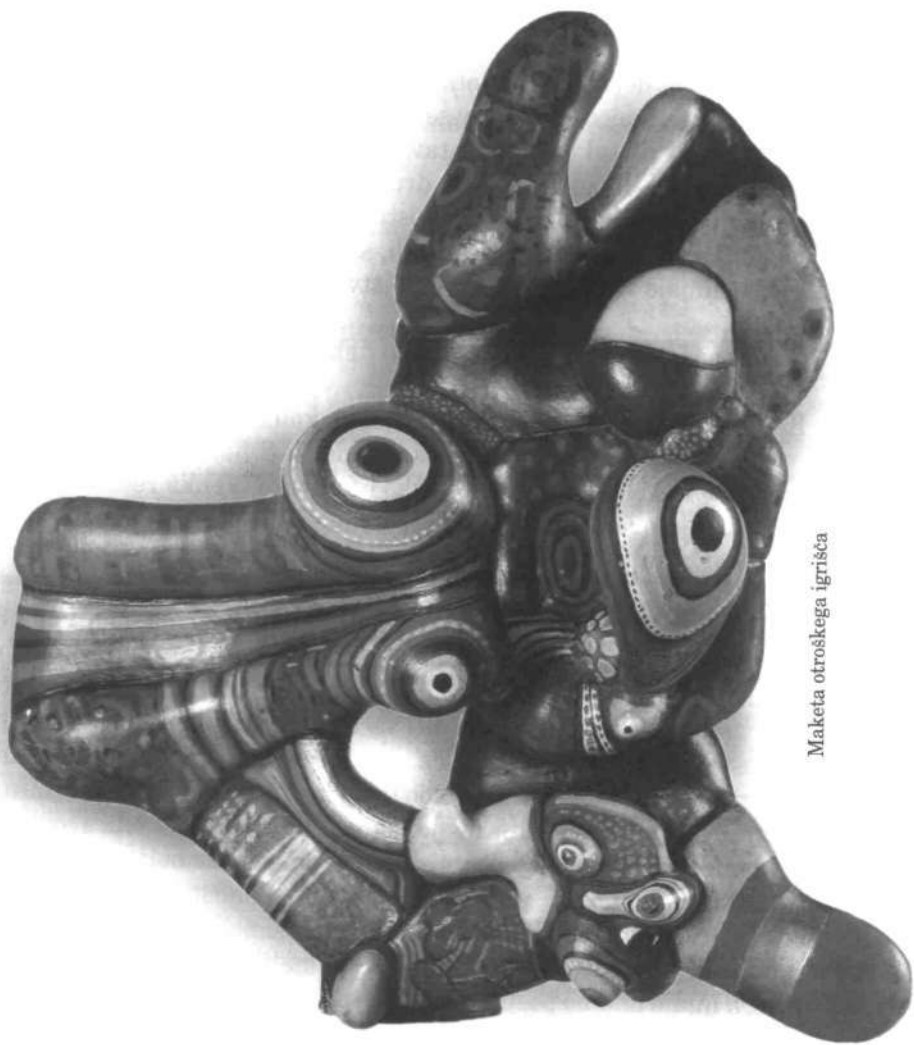
KUŠAR: Verjamete, da ima kapitalizem prihodnost in možnost, da ta rimski pogovor uresniči?

ARHAR: Trga in njegovih zakonitosti se ne da nadomestiti. Država mu mora dati svoj prispevek in dejansko bi moral biti tak, ki bi pravičneje razdeljeval. Socialno noto in pravičnejšo razdelitev sedaj vsi pretresajo, ker so spoznali, da sta v Evropi zgrajeni na takih predpostavkah, ki ne zdržijo več. Skupno udeležbo hočejo zmanjšati. Razdeljevanje v družbi ne more biti nikoli do te mere pravično, da bi na ta način prišli do enakosti. Schmidt, kot socialni demokrat, ne govori zastoj o kapitalizmu divjih živali, saj je sam videl, kako se socialni demokrati spreminjajo vanje. To so nova dejstva in spoznanja.

KUŠAR: Dva tisoč let krščanstva je obrodilo nekaj sadov, prav veliko pa ne.

ARHAR: Kdaj bomo duhovno osveščena bitja, do kolikšne mere in v kakšnem številu? Svet je v spreminjanju. Kamor koli prideš, ti hotelirji dajo na nočno omarico *Sveto pismo* in izbrano vzhodnjaško literaturo. Velika resnica je napisana v njej. Kakšne človeške modrosti! Napisane so bile ob takrat znanem svetu in takrat znanih kulturah. Koliko se je človek spremenil? Ko bereš recimo pisma Pavla, velikega apostola, o življenju in odnosu do človeka, vidiš, kako aktualna so in kako premalo se slišijo. Morda jih ljudje poznajo, morda jih eni odklanjajo samo zato, ker so v *Svetem pismu*. Če nekaj poznaš in o zadevi razmišljaš, ne moreš biti indiferenten do nje. Ko spoznavaš te vsebine, jih želiš predstavljati v življenje, ker ti ne more biti vseeno, da sta okoli tebe nesreča in nevednost. Veste, cerkve so ena svetišča, banke pa druga, toda vera in strah sta skupna. Druži pa jih tudi upanje, da bo tako, kot je bilo obljubljeno. Antagonizem v svetu se bo nadaljeval, ker imajo materialne dobrine v sebi svojo omejitve, hitro so minljive in človek je v konzumaciji omejen, še bolj pa nepotešen. Kakor hitro dobrino dobi, že ni več dobrina. Duhovno nadstavbo bomo gradili, dokler bo človek človek. Mnogo ljudi ima podobne ideale kakor jaz in veliko je še vedno takih, ki jim lahko rečemo ljudje. Anomalije so sicer vidnejše, bolj izpostavljene, a ljudje imamo pozitivno vizijo, saj se z njo rodimo. Če na človeka gledaš kot na nekaj negativnega, potem s teboj nekaj ni v redu. Prihodnje tisočletje naj bi bilo posvečeno obnavljanju naše humanistične zavesti.

O, da bi bilo.

Maketa otroškega igrisca